

¹К.С.Әбдіқалық*, ²Ж.А.Алиева, ³Қ.Н.Абилдаева, ⁴Г.Демжанова

^{1,2,3,4}Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

E-mail: ¹kun_jan.16@mail.ru, ²Janat2582@gmail.com,
³Abildaeva.00@mail.ru, ⁴gdemzhanova@bk.ru

¹ORCID: 0000-0001-9350-7465, ²ORCID: 0000-0003-4261-3182,

³ORCID: 0000-0002-7847-5394, ⁴ORCID: 0000-0002-7515-9820

Прозалық шығармалардағы қасқыр бейнесі және диалогтік оқыту

Түйіндеме. Бұл мақалада отандық және шетелдік прозалық шығармадағы қасқыр бейнесі салыстырыла талдауға алынып, диалогтік оқытудың маңызы қарастырылады. Адамның жеке тұлға ретінде қалыптасуына септігін тигізетін хайуанаттар, оның ішінде қасқыр образы сомдалған көркем шығармалардың тәрбиелік мәні шетелдік прозалармен сараланып, сөз етіледі. Адам мен қасқыр арасындағы қарым-қатынас суреттеу арқылы адам мәселесіне ерекше назар аудартқан әлемге танымал атақты Дж.Лондонның «Ақ азу» атты көлемді туындысы мен М.Әуезовтің «Көксерек» повесі салыстырыла талдауға алынады. Сондай-ақ оқушыларға қойылатын сұрақтардың жауаптары ретінде Дж.Лондонның «Қасқыр», Эрнест Сетон-Томпсонның «Лобо», «Виннипег қасқыры», қазақ жазушысы Д.Рамазанның «Көкжал» атты әңгімелері де салыстырыла қарастырылып, адам қолында өскен қасқырлар мен өз ортасында өскен қасқырлардың ішкі психологиясына жүйелі түрде талдау жасалынады. Шығармалардағы адамның хайуанатқа деген көзқарасы бойынша оқушыларға қойылатын сауалдардың жауаптары талқыланады. Сабақта диалогтік әңгіменің бір түрі зерттеушілік әңгіме әдісін қолданудың теориялық және практикалық маңызын қамтуда диалогтік оқытуға қатысты танымал зерттеушілердің тұжырымдары назарға алынды. Осы зерттеуде аталған көркем прозалардағы автор идеясы мен қасқырдың ішкі психологиясына қатысты оқырманның көзқарасымен өзіндік тың пікірлер қозғалды.

Қасқыр образы сомдалған шетелдік және отандық классикалық прозаларды салыстыруда жазушылардың басты идеясымен қоса, оқырмандардың өіндік пайымдаулары ескерілді. Қасқырдың ішкі психологиясына талдау жасауда сыныптағы әр топқа берілетін тапсырмалардың үлгісі беріліп отырды. Солардың бірі «Мен жазушы болсам шығарманы қалай аяқтар едім...» бағытында жұмыс жасауға болатындығы қамтылды. Осы арқылы берілген сұрақтарға жауап қайтаруда білім алушылардың мәтінмен толық танысып қана қоймай, сыни пікірлер айтуға диалогқа түсетіндігі көрсетілді. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыратын диалогтік оқытудың маңыздылығы туралы Ж.Аймауытов, Д.Барнс, Н.Мерсер сынды зерттеушілердің еңбектерімен негізделді. Қасқыр туралы шығармалардың барлығында да табиғат заңдылығының психологиясы қатаң ескеріле отырып, адамның хайуанатқа деген көзқарасы әр қырынан толыққанды ашылғаны аңғарылады. Шығармалардағы қасқырдың адамдармен қарым-қатынасы, тағдыры, олардың психологиясындағы айырмашылықтарды салыстыра отырып талдауда диалогтік әңгіменің өте қолайлы екеніне көз жеткізілді. Диалогтік әңгіменің бір түрі зерттеушілік әңгіме әдісінің тиімділігі, яғни, оқушылардың өз ойларында қалуға, өздерінің пікірлерін дәлелдеуге мүмкіндігінің мол екендігі айқындалды.

Кілт сөз: проза, қасқыр образы, мейірімділік, диалогтік оқыту, психология, қарым-қатынас, көркемдік шешім, т.б.

Кіріспе. XX ғасырдың басында бірсыпыра жазушылар адам үшін өмірдің құндылығын танытуда оларды хайуанаттармен қарым-қатынасы арқылы көрсетуге тырысты. Осыған орай адам мен жануарларды ерекшелейтін қарым-қатынас мәселелері әлем жазушыларының назарына ілігіп, жан-жақты талқылана бастады. Көптеген сұрақтар, пікірлер туындап қана қоймай, осының негізінде адам өмірінің маңыздылығына қатысты түрлі қорытындылар жасалып, XIX-XX ғасырлар тоғысында бұл туралы бірден бірнеше көркем шығармалар дүниеге келді. Солардың ішінде қасқыр бейнесі сипатталған Эрнест Сетон-Томпсонның «Лобо», «Виннипег қасқыры» әңгімелері (1898), Дж. Лондонның «Қасқыр» (1903) әңгімесі, «Ақ азу» (1906) романын атауға болады.

XX ғасырдағы шетелдік әдебиеттер адам мен хайуанаттар арақатынасы туралы сұрақтарға толықтай жауап бола алатындай бірнеше теориялық көзқарастарды ұсына алды. Соның бірі – адамды адам тәрбиелейтін жеке тұлға мәселесі, яғни, өз көзқарасын қорғай алатын адам ғана өзін-өзі қамтамасыз етеді. Бұған мысал ретінде кедей топтағы әрі тым қарапайым жабайылау теңізшінің тынымсыз еңбегінің арқасында төлемақысы жоғары, атақты жазушы деңгейіне көтерілгені туралы айтылған. Дж.Лондонның «Мартин Иден» (1909) романын (Лондон Дж., 1981) тілге тиек етуге болады. Тағы бір көзқарас - адамның жеке басына әсер ететін қандай да бір хайуанатқа деген шынайы қарым-қатынасы жеке тұлғаның өмір сүруге деген құлшынысын арттыра түседі. Сондай-ақ адам мен хайуанаттар арасындағы таңдау мәселесі де туындады, яғни, өмір сүру мүмкіндігі бойынша әркім мәңгі адам немесе жануар болып қалуы керек. Бұл жөнінде адам мен хайуанаттардың арақатынасын қарастырған Дж.Лондонның солтүстік шығармаларын (Barnes D., 1976) атауға болады.

Дж.Лондонның «Ақ азу» атты көлемді туындысы қасқыр бейнесін суреттеу арқылы адам мәселесіне ерекше назар аудартады. Романда адам мәселесі үнемі басты орында болып, автор ақыл мен әділдік, ізгіліктің болуын адамды жануарлар дүниесінен ерекшелейтін негізгі қасиеттер деп біледі. Мектеп оқулықтарымен қоса жоғары оқу орындарында оқытылатын қасқыр бейнесі сомдалған қазақтың көркем прозаларын талдауда да осы Дж.Лондонның «Ақ азу» романымен салыстырыла қарастырылатыны белгілі.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Бұл мақалада зерттеу әдістері ретінде дәстүрлі ғылыми талдау мен жинақтау, салыстырмалы сипаттау, ой қорыту әдістері негізге алынады. Зерттеу нысанында диалогтік оқытудың маңыздылығы қарастырылатын болғандықтан осы әдістің тиімділігіне мән береміз.

Сабақта прозалық шығармаларды әдеби талдау үшін көбінесе оқушылармен әңгімелесу, пікір алмасуды қажет етеді. Ал пікір алмасу оқушылармен диалог құру арқылы жүзеге асатыны белгілі. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыруға белсенді рөл атқаратын осы диалогтік оқытудың маңыздылығы туралы Ж.Аймауытов, Д.Барнс, Н.Мерсер сынды зерттеушілердің еңбектерінде жете қарастырылған.

Сабақ өту барысында диалогтік әңгіменің бір түрі зерттеушілік әңгіме әдісін тиімді қолдануға болады. Бұл зерттеушілік әңгіме Д.Барнстың «Сұхбаттасудан оқыту бағдарламасына дейін» (Mercer, N., 2000) және Н.Мерсердің «Сөздер мен сана: бірлесіп ойлану үшін тілді қалай қолданамыз?» (Ж.Аймауытов 2013) деген зерттеу еңбектерінде жүйелі қарастырылған. Олардың пайымдауынша, әңгімеге тартылған оқушыларды дамыта түсу үшін қолданылатын тәсілдің бірі. Зерттеушілік әңгімеде қатысушылар қойылған сұрақтарға барынша дәлелмен жауап қайтаруға тырысады. Мәселен, қасқырдың тыныс-тіршілігі, адам өміріндегі алатын орны туралы ақпарат алған оқушыларға шығарманың негізгі идеясын талқылауға мынадай сұрақтар қойылуы мүмкін: «Қасқырлар тіршілігінің адам өмірімен байланысы қандай?», «Шығармасы арқылы автор оқырманға қандай ой салғысы келеді?», т.б. Сондай-ақ оқушылар қойылған сұрақтарға ақылға қонымды мәліметтермен жауап беруі тиіс. Оқушылардың жауаптарынан кейін де мұғалім тарапынан да, қатысушылар тарапынан да бірнеше сұрақтар туындауы мүмкін. Диалогтік әңгімеде бұл сұрақтардың бәрі маңызды.

Мұғалім мен оқушының арасындағы диалогке терең мән берген Ж.Аймауытов «Дұрыс қойылған сұрау дұрыс жауап алу керек. Дұрыс жауап бере алмаса, әуелі жолдастары, одан қалса, оқытушы түзеп отырсын. Оқытушының түзетуі берілген жауаптың мәнісін түзету

болмасын, сөйлемнің қырыс, қисынын түзету болсын, тілі жетпей тұрған жерін жөндесін» (Wragg, E., 2001: 214) дей келе, дұрыс емес жауапты да қалай түзету керектігін саралап көрсетеді. Алдымен жолдастарына түзету бүгінге дейін қолданып келе жатқан тәсілдің бірі болса, ал әдеби шығармаларға қатысты сауалдың «тілі жетпей тұрған жерін жөндеу» баланың эстетикалық талғамын қалыптастыруға көмектеседі. Оқушылардың жауаптарына қарай әрекет етудің бірнеше түрлерін Е.Рэгг пен Г.Браун да өз зерттеулерінде (Дж. Лондон, 2012) жүйелі түрде ұсынады.

Зерттеушілік әңгімеде оқушылар сыныптастарымен шағын топта ортақ проблеманы талқылауда бірге ойланады, бірлесіп шешім қабылдап, пікір алмасады. Сөйтіп, көркем прозаны талдауда оқушылардың сөйлеумен бірге ойлау мәдениеті де қалыптасады.

Зерттеу нәтижесі. Кез келген көркем шығарманың керемет тартымдылығы оның психологиясымен белгіленетіні мәлім. Дж.Лондонның «Ақ азу» (М.Әуезов, 2012) туындысы психологиялық тұрғыдан адамды көп нәрсеге тәрбиелейді. Оқушылар осы қасқыр өмірін ой елегінен өткізуде әр ситуацияға бейім болуға үйреніп, өзін үлкен өмірге тәрбиелей бастайды. Шығармада кішкентай аңғал күшіктен батыл әрі ақылды үлкен қасқырға айналуын тек физиологиялық тұрғыдан ғана емес, психологиялық тұрғыдан да көруге болады. Мәселен, ол анасының қасында жүргенде өмірдің қиындығынан хабары жоқ, бейкүнә күшік еді. Иесі Бобрдың қолында бастапқыда аңқау, жалтақтағыш болып, алғашқы күрестерінен кейін бірте-бірте өз-өзіне сенімді, қатарластарына қарсы тұратын салқынқанды қасқырға айналады. Иесі оны тек өзінің мақсаттарына жету жолында пайдаланған еді. Әйтсе де қатты ашыққанда тамақ бермей, жаман қылығын көрсе, бірден таяқтауға дайын тұратын иесінен өмір заңдылығының бір жақты қырын ғана үйренген еді. Екінші иесі Смиттің қолында жүргенде оның бойынан тек ашушаң, қатыгездікті аңғарамыз. Өйткені қасқырды ақшаның көзіне айналдыру үшін ғана асырап алған және де иттердің төбелесінен ләззат алатын өте қу, бай адамның онымен қарым-қатынасы да осындай жағдайға әкелуге итермелейді. Тіпті, бульдогпен шайқасында жеңіліп қалған өзінің қасқырын құтқаруға тырыспай, қайта үстіне шығып секіріп тебуі иесінің мүлдем жаны ашымайтын қатыгездігін көруге болады.

Үшінші иесі У.Скоттың қолында мүлдем өзгерген, бойын махаббат билеген мейірімді қасқырды көреміз. Өйткені У.Скотт – алдыңғы иелеріне ұқсамайтын өзгеше жан. Жазушы Смиттің зұлымдылығына жақсылық пен мейірімділікті қарсы қояды. Жалпы, адам атаулыдан көңілі қалған қасқырдың қайтадан өзіне мүмкіндік беріп, адамға сенім артуы бұл тек қасқыр бойындағы психологиялық құбылыс емес екені тағы белгілі.

Джек Лондонның ойынша, адамның ақылы мен жоғары адамгершілік қасиеті тіпті жыртқышты да бағындыра алады. Жүрегінде жылылығы жоқ Смит секілділерді адам кейпіндегі хайуандарға жатқызса да болады. Соңғы иесі қасқырдың сеніміне кіріп, қайта тәрбиелейді, оның осы уақытқа дейінгі жиналып қалған қаталдығын ұмыттырады. У.Скот қолына түскен қасқырдың иесіне берілгені сонша оның жолында жанын пиде етуге дайын еді. Осыдан адам мейірімі бәрін жеңетінін байқаймыз. Сөйтіп, жануарға иелік еткен адамдардың психологиясын қасқырдыкімен қатар бере отырып, адамдарды тым қатыгез болудан сақтандырған тәрізді.

Қазақ прозаларында қасқыр психологиясының берілуі мүлдем басқаша, қасқыр образы ұлттық көзқараспен танылады. М.Әуезовтің «Көксерек» повесін (Қазақ әдебиеті, 2017) шетел әдебиетімен салыстыра талдауда алдымен осы Джек Лондонның «Ақ азу» шығармасы назарға алынады.

Екі жазушының бірі қасқыр бейнесін адамдар ортасына қарай бейімдесе, екіншісі адамдар ортасына тұрақтатпай табиғи ортасына қарай әкетеді. «Ақ азу» туындысы сәтті аяқталса, «Көксеректе» қасқырды асырап алған жас бала Құрмаштың да, қасқырдың да өлімімен бітеді. Мұның себебіне, әрине, зерттеушілер тарапынан әр түрлі көзқарастар айтылды. Жалпы, М.Әуезов повесінде Көксеректің қолға үйренбей өз ортасына оралып, табиғи қалпында тіршілік етуі, адамдар істеген қатыгездікті олардың өздеріне жасауы табиғаттың өзіндік даму заңдылығы бар деген ойды меңзейді. Осы тұрғыдан «Ақ азудың» жарық көрген уақытында туындыны жоғары бағалаған бірсыпыра шетел сыншылары

қасқырдың адам қолында қалуын сенімсіз деп те өз көзқарасын білдірген болатын. Алайда, Джек Лондон туындысының сәтті аяқталуында үлкен мән жатыр. Мұнда да бас кейіпкердің өмірінің ортасында ашыну, қатыгездіктің шегіне жеткен кезеңі болды. Бірақ соңында мейірімді, сезімтал, ақылды Уидон Скотт секілді адамның қолына кез болып, адал қызметшіге айналуынан, яғни табиғатты белгілі мөлшерде адам өз игілігіне жаратуына болады деген терең философиялық астар жатқанын аңғарамыз.

7-сынып оқулығында берілген «Көксеректі» қасқыр туралы әдеби туындылармен байланыстыра талдаңдар» (Д.Рамазан, 2000: 107) деген тапсырмасы Д.Рамазанның «Көкжал» әңгімесін (Сетон-Томпсон, 2010) еске түсіреді. Бұл әңгімедегі қасқырдың қойға шабуылы, сондай-ақ Елубай қойшыға тап беруі М.Әуезовтің «Көксерек» повесіндегі шешіммен үндестік табады. Алайда, өз ортасында өскен қасқырдың тағылық қасиеттерін Эрнест Сетон-Томпсонның «Лобо» әңгімесіндегі қасқырмен де салыстыруға да болады. Өйткені, «Көкжал» әңгімесіндегі жазушы тілімен айтқанда «айлалы қасқырдың» әрекеті Лобадан алыс емес еді. Өзінің қаншық қасқырынан айырылған көкжалдың Елубай қойшыны өлтіру арқылы кек алуы да жазушы үшін табиғи заңдылыққа саятын тәрізді. Мұны оқырман да табиғат пен адам арасындағы белгілі бір байланыстың көрсеткішіндей қабылдауы мүмкін. Ал өзін асыраған иесін өлтірген Көксеректің әрекеті, әсіресе, мектеп оқушылары арасында түсініксіз пікірлер қалыптасып, соның шешімін табуда түрлі сұрақтарға жауап іздейтіні тағы мәлім.

Талқылануы. Адам қолында өскен қасқырдың ішкі психологиясына талдау жасауда сыныптағы әр топқа диалогтік әңгіменің бір түрі зерттеушілік әңгіме әдісін қолдана отырып тапсырмалар беруге болады. Солардың бірі «Мен жазушы болсам шығарманы қалай аяқтар едім...» бағытында жұмыс жасауға болады. Осы арқылы оқушылар диалогқа түсіп, берілген сұрақтарға жауап қайтаруда мәтінмен толық танысып, ой елегінен өткізіп қана қоймай, сыни пікірлер айтады.

М.Әуезовтің «Көксерек» повесінің алғашқы бөлімдерінде адам арасында өскен қасқыр күшігінің қалыптасуына қоршаған ортаның ықпалын суреттесе, төртінші бөлімнің жартысы, бесінші, алтыншы бөлімдерінде түгелдей Көксеректің есейген шағын, тағылық әрекеттерін бейнелейді.

Қасқырлардың ішкі психологиясын тануда алдымен аталмыш көркем прозалардағы ортақ суреттер, ұқсас белгілер сөз етіледі. «Осы шығармалардың атауы не себепті қасқырдың атымен аталғанын қалай түсіндірер едіңіз?» деген сұраққа оқушылар Дж.Лондонның «Ақ азу», М.Әуезовтің «Көксерек» шығармаларынан бұрын Эрнест Сетон-Томпсонның «Лобо» әңгімесінің де қасқырдың атымен берілгенін тілге тиек етуі мүмкін. Бұл шығармаларда қасқыр атымен аталғанымен, жалғыз оның ғана тадыры емес, адам мен қасқырдың қарым қатынасындағы күрделі мәселе көтерілгендігін өз пайымдауларымен әңгімелейді.

Ақ азу мен Көксеректі салыстырғанда, екі шығармада да ортақ суреттер ұшырасатындығын анықтайды. Мәселен, М.Әуезовтің «Көксерек» повесіндегі қасқыр күшігінің ауылдағы алғашқы өмірінде жаңа ортаны танып білуге талпынысы, үнемі адамдардың, ауыл иттерінен жапа шегу сәттері Дж.Лондонның «Ақ азу» повесіндегі қасқырдың күшік кезін еске түсіреді. Яғни, мұндағы күшіктің үндістер қолына түсуі, тамақ іздеп, қарны ашқанда ұрлап жеуі, әйелдердің сол үшін оны таякпен ұруы, балалардан соққы көріп, өзінен үлкен күшіктен ылғи да талануы сияқты эпизодтар ортақ ұқсастықты аңғартады.

М.Әуезовтің «Көксерек» повесіндегі автор идеясы мен басты кейіпкердің психологиялық күйін анықтауда «Көксеректі жауыздыққа, иесі Құрмашты өлтіруге дейін итермелеген қандай жағдай болуы мүмкін деп ойлайсыз? Әлде қасқырлар әлемінің тіршілік заңы солай ма?» деген сұрақтарды оқушыларға қоюға болады. Әр топ берілген уақыт ішінде өзінше талқылап шешімдерін ортаға салады.

Пікірлер әр түрлі болғанмен, тұжырым мынадай ортақ мәмлеге келуі мүмкін: Көксеректің туғаннан үнемі тағдыр қаталдығын бастан кешуі, алғаш ұяластарынан айырылып, табиғи ортасының, рефлекторлық сезімінің бұзылуы, ауылдағы шектеулі өмірі, кейін далада бірінші рет қалып суыққа тоңып, ашығуы, шарасыздықпен ұлуы, алғашқы қосағы Ақ қаншықтан айырылуы, түйелі аңшының жаралауы, осының бәрі Көксерек бойына жиналып

жатқан адамға деген өшпенділіктің себепшілері сияқты. Шығарма соңында әбден ашынған Көксеректің қой бағып жүрген Құрмашқа шабуылы бойына жинаған бүкіл қатыгездікті сыртқа шығарғандай көрінеді. «Көксерек» повесінде жазушы қасқырдың осы өзіне тән табиғи қасиеттерін суреттеу арқылы табиғаттың өз заңынан аса алмайтындығын адамдар да түсіне білуі қажет деген ой тастайды.

Зерттеушілік әңгіме әдісін қолдануда бұл шығарманы шетелдік туындылармен салыстыра негіздеуге болатыны тағы ескеріледі. Сонымен, салыстыра қарастыратын болсақ, Эрнест Сетон-Томпсонның «Лобо» (М.Әуезов, 1993) әңгімесінің басты идеясы да «Көксерек» повесіндегі тұжырымға саяды. Салған у, атқан оқ, қосқан иттің бірі дарымайтын Лобоның бейнесінен қасқырдың табиғи іс-әрекетін аңғарамыз. Ол – төңіректегі малшыларды зар илеткен қандауыз топтың көкжал басшысы. Әбден амалы таусылған аңшылар ең соңында қақпанмен оның сыңары Аққаншықты өлтіру арқылы Лобоны да тұзаққа түсіреді. Тіпті, оның жаралы күйінде тұтқынға түскенде де адам қолынан тамақ ішпей, өлімге мойынұсынуы қасқырға тән ерекше қасиетті аңғаруға болады. Алайда, өз ортасында тәрбиеленген Лободан жыртқыштық қасиеттен басқаны күтуге болмайтыны тағы аян.

Ал жазушы Эрнест Сетон-Томпсонның «Виннипег қасқыры» шығармасындағы қасқырдың да күшік кезіндегі тағдыры Көксерекке жақын. Мұндағы жетім күшікті тракторшының ерке баласы Джимнің асырап алуы да Құрмашты еске түсіреді. Алайда, әңгімедегі қасқырдың ауырып өлген Джимді жерлеудегі іс-әрекеті де, кейіннен қолға түсіруге оған әрекет жасалса да оның орманға кетпей, Виннипег қаласында қалуы да таңғаларлық. Сондай-ақ көптеген жылдар өтсе де бала жерленген шіркеу күзетшісінің қоңырауларымен бірге қасқырдың ұлуын естуінде де Джимге деген шынайы достықтың сезімі жатыр.

Осы шығармамен салыстырғанда М.Әуезов прозасындағы Құрмаштың да қасқырға деген достығы Джимнен кем емес. Бала Құрмаш жыртқышқа тым биік сезімдермен қарайды. Мұнда да дүниедегі жан-жануарлардың бәрін сүйіспеншілікпен қабылдайтын сәбилік таза жүректің ықыласы бар. Көксерек ауылдан кетіп қалған сайын баланың көңілі құса болып, аландап іздеуші еді. Құрмаш үшін Көксерек жыртқыш емес, панасыз, қорғансыз хайуан еді. Өзі өсірген күшік болған соң өлімге қимақ түгілі қасынан шығарсығы келмейді. Бірақ көзін ашпастан адамдардың қолына түскен күшік, жас кезінде иттерге таланған, өз ортасына қайта қашып барып топ бастаған көкжал, кісі жеген жыртқыш, ақыры адам қолынан, ит аузынан опат тапқан Көксеректің тағдыры «Виннипег қасқыры» шығармасындағы қасқырдан бөлек еді.

Эрнест Сетон-Томпсонның «Виннипег қасқыры» шығармасындағы басты кейіпкерден Мауглиді асыраған ана қасқырдың мейірімділігін кездестіруге болады.

Джек Лондонның солтүстік әңгімелері циклына кіретін «Қасқыр» («Brown wolf») әңгімесінде де адамның хайуанатқа деген көзқарасының психологиясы, бас кейіпкердің психологиялық күйі жан-жақты ашылған. Жазушының бұл әңгімесін 1936 жылы орысша нұсқасынан («Бурый волк») Мұхтар Әуезов «Қасқыр» деген атаумен қазақ тіліне аударған еді. Әңгіменің негізгі сюжеті арып-ашып келе жатқан қасқырдың тынығып алу үшін таудағы ерлі-зайыптылардың үйін паналағанын баяндаудан басталады. Балалары жоқ отбасы оны жақсы көріп кеткендіктен, оны жібермеудің бар амалын жасап, жақсы күтіммен асырап, қашқан жерінен талай рет қайтарып алып, қолға үйретеді. Бір-біріне бауыр басып, енді жақсы тіршілік етіп жатқан уақытта ойламаған жерден Клондайкта асырап алған иесімен кездескен қасқырдың сасқалақтап қалған күйін көреміз. Өйткені оның жаңа иелері де, бұрынғы иесі де жақсы көрген қасқырын бір-біріне беруге қимайды. Ақыры таңдауды қасқырдың өзіне қалдырады.

Енді ол Клондайкта бірде аш бірде тоқ аңшылықпен айналысатын өмірді таңдай ма, әлде қаладағы күтімі жақсы өмірді таңдай ма?! Қасқырдың бәрінен безіп орманға қарай жүгіруін бостандықты таңдауы деп түсінеміз бе? Екі иесінің шешімін, яғни, екі жаққа кетуін түсінбеген қасқырдың адамдардың мінез-құлқын сатқындық ретінде қабылдауы да мүмкін. Осыған байланысты оқырманға қасқыр дұрыс таңдау жасаған сияқты көрінеді. Шығарманың осы соңғы тұстарына қатысты қойылған сауалдарға оқушылар да көп толғанып, өз көзқарастарын

білдіреді. Әр түрлі пікірлер айтылып, ортақ тұжырымға келеді. Тіпті, кейбір оқушыларға екі адамның арасындағы таңдаудың жасалуы да жөнсіз, қасқыр сезімін құрметтемеу тәрізді көрінеді. Алайда, автор адам мен қасқырдың арақатынасын осылай сипаттау арқылы оқырманға үлкен ой тастайды. Яғни, өзін жақсы көретін адамды (немес жануарды) мәңгіге жоғалтқыңыз келмесе, онымен кез-келген қиын жағдайда да ымыраға келу керектігін ескерткендей көрінеді.

Жалпы, осы қоңыр қасқыр туралы оқиғаның адамдардың да өзара қарым-қатынасын реттеуге көмектесетінін оқырман сезінеді. Қасқыр туралы шығармалардың барлығында да табиғат заңдылығының психологиясы қатаң ескеріле отырып, адамның хайуанатқа деген көзқарасы әр қырынан толыққанды ашылғаны аңғарылады.

Қорытынды

Қорытындылай келгенде, адам арасында өскен қасқыр (Дж.Лондонның «Қасқыр» әңгімесі, «Ақ азу», романы, Эрнест Сетон-Томпсонның «Виннипег қасқыры» әңгімесі) мен өз ортасында өскен қасқыр (Эрнест Сетон-Томпсонның «Лобо», Д.Рамазанның «Көкжал» әңгімелері), екі ортада да тіршілік еткен қасқырдың (М.Әуезовтің «Көксерек») адамдармен қарым-қатынасы, тағдыры, олардың психологиясындағы айырмашылықтарды салыстыра отырып талдауда диалогтік әңгіменің өте қолайлы екеніне көз жеткізуге болады.

Диалогтік әңгіменің бір түрі зерттеушілік әңгіме әдісі бойынша оқушылар өз ойларында қалуға табандылық жасайды. Өздерінің пікірлерін дәлелдеуде логикалық дұрыс немес дұрыс емес ойдың ортасынан туындаған бір пікірдің оң шешімін айтады. Осы жағдайда мұғалім де оқушылардың мүмкіндігін, жас ерекшеліктерімен қоса, сыныптағы психологиялық ахуалды жақсы білуі керек. Сонымен, қасқыр бейнесі сомдалған прозалық шығармаларды талдап, оқушыларға меңгертуде практикада қолданып жүрген диалогтік оқыту әдісінің тиімділігі әрдайым жоғары тұрады.

Зерттеудің құндылығы. Осы зерттеу жұмысы гуманитарлық ғылым саласы, оның ішінде филология, әдебиеттану бағытына өз үлес қоса алады. Шетелдік және отандық классикалық прозаларды салыстыра отырып жасалған пайымдаулар жалпы әдебиет саласындағы мамандардың білімін толықтыра түсуіне қатысты қажеттілігін өтей алады.

Бұл мақалаға Қазақстан республикасы Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржылық қолдау көрсетті (грант ЖТН АР09562194)

¹К.С.Абдикалык*, ²Ж.А.Алиева, ³К.Н.Абилдаева, ⁴Г.Демжанова
^{1,2,3,4} Казахский национальный женский педагогический университет,
Алматы, Казахстан

E-mail: ¹kun_jan.16@mail.ru, ²Janat2582@gmail.com,
³Abildaeva.00@mail.ru, ⁴gdemzhanova@bk.ru

¹ORCID: 0000-0001-9350-7465, ²ORCID: 0000-0003-4261-3182,

³ORCID: 0000-0002-7847-5394, ⁴ORCID: 0000-0002-7515-9820

Образ волка в прозаических произведениях и диалогическое обучение

Аннотация. В данной статье сравнивается образ волка в отечественных и зарубежных прозаических произведениях и обсуждается важность диалогического обучения. Подвергается анализу и рассматривается воспитательная ценность произведений зарубежной прозы, изображающих животных, в том числе волков, которые способствуют формированию человека как личности.

Всемирно известный Дж. Лондон уделил особое внимание проблеме человека, описав отношения между человеком и волком. В настоящей работе также проведен сравнительный анализ известного произведения Лондона "Белый клык" и повести М. Ауэзова "Коксерек". Также дан сравнительный анализ рассказов Дж. Лондона "Волк", Эрнеста Сетона-Томпсона "Лобо", "Виннипегский волк", казахского писателя Д. Рамазана "Кокжал" и психологии волков, выросших с людьми, и волков, обитающих в условиях дикой природы.

В сравнении зарубежной и отечественной классической прозы, в которой воплощен образ волка, наряду с главной идеей писателей, учитывались и умозаключения читателей. При анализе внутренней психологии волка были даны примеры заданий, которые даются каждой группе в классе. Один из них сказал: «как я мог бы закончить произведение, если бы я был писателем...» в этом направлении можно работать. При ответе на заданные вопросы было показано, что обучающиеся не только полностью ознакомлены с текстом, но и вступают в диалог с критическими комментариями. О важности диалогического обучения, повышающего интерес учащихся к урокам, свидетельствуют труды таких исследователей, как Ж. Аймаутов, Д. Барнс, Н. Мерсер. Во всех произведениях о волке, строго учитывая психологию законов природы, видно, что отношение человека к животным раскрывается с разных сторон. При сопоставительном анализе различий в отношениях волка с людьми, их судьбе, их психологии в произведениях убедилась, что диалогическая беседа вполне приемлема. Одним из видов диалогической беседы является эффективность метода исследовательской беседы, т. е. способность учащихся оставаться в своих мыслях, аргументировать свое мнение.

Ключевые слова: проза, образ волка, доброта, диалогическое обучение, психология, общение, художественное решение и др.

¹Abdiqalyq K. *, ²Alieva Zh., ³Abildayeva K., ⁴Demzhanova G.

^{1,2,3,4} Kazakh national women's teacher training university
Almaty, Kazakhstan

E-mail: ¹kun_jan.16@mail.ru, ²Janat2582@gmail.com,
³Abildaeva.00@mail.ru, ⁴gdemzhanova@bk.ru

¹ORCID: 0000-0001-9350-7465, ²ORCID: 0000-0003-4261-3182,

³ORCID: 0000-0002-7847-5394, ⁴ORCID: 0000-0002-7515-9820

The image of the wolf in prose works and dialogical training

Annotation. This article compares the image of a wolf in native and foreign prose works and discusses the importance of dialogical teaching. The educational value of works of art depicting animals, including wolves, which contribute to the formation of man as an individual, is analyzed and discussed in foreign prose.

The world-famous J.London, who paid special attention to the human problem by describing the relationship between man and wolf. A comparative analysis of the large-scale work of London "White Fang" and the story "Kokserek" by M. Auezov. Also, in response to questions from students, J.London's "Wolf", Ernest Seton-Thompson's "Lobo", "Winnipeg Wolf", Kazakh writer D.Ramazan's "Kokzhal" stories are also compared and the internal psychology of wolves raised in human hands and wolves raised in their environment is systematically analyzed.

The answers to the students' questions about the attitude of man to animals are discussed in the works. The lesson takes into account the views of well-known researchers on dialogical learning, covering the theoretical and practical significance of the use of the method of research conversation, a type of dialogic conversation. In this study, the author's ideas in these fictional prose and the reader's own views on the inner psychology of the wolf were raised.

In comparison of foreign and domestic classical prose, in which the image of the wolf is embodied, along with the main idea of the writers, the readers' conclusions were also taken into account. When analyzing the internal psychology of the wolf, examples of tasks that are given to each group in the class were given. One of them said, "How could I finish a work if I were a writer..." you can work in this direction. When answering the questions asked, it was shown that the students are not only fully familiar with the text, but also enter into a dialogue with critical comments. The importance of dialogical teaching, which increases the interest of students in lessons, is evidenced by the works of such researchers as J. Aimaurov, D. Barnes, N. Mercer. In all the works about the wolf, strictly taking into account the psychology of the laws of nature, it is clear that the attitude of man to animals is revealed from different sides. With a comparative analysis of the differences in the wolf's

relationship with people, their fate, their psychology in the works, I was convinced that dialogical conversation is quite acceptable. One of the types of dialogic conversation is the effectiveness of the method of research conversation, i.e. the ability of students to stay in their thoughts, to argue their opinion.

Key words: prose, wolf image, kindness, dialogic learning, psychology, communication, artistic solution, etc.

Информация об авторах:

К.С.Абдикалык, *Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан*, kun_jan.16@mail.ru, *Orcid ID: 0000-0001-9350-7465*, *Scopus ID 57190424032*

Ж.А.Алиева, *Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан*, Janat2582@gmail.com, *Orcid ID 0000-0003-4261-3182*

К.Н.Абилдаева, *Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан*, Abildaeva.00@mail.ru, *Orcid ID 0000-0002-7847-5394*

Г.Демжанова, *Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан*, gdemzhanova@bk.ru, *Orcid ID 0000-0002-7515-9820*

Әдебиет

[1] Лондон Дж. Сборник рассказов «Любовь к жизни». – Тула: Приокское книжное издательство. 1981. – 205 с.

[2] Barnes, D. From communication to curriculum. Harmondsworth: Penguin, 1976.

[3] Mercer, N. Words and Minds: how we use language to think together. – London: Routledge, 2000.

[4] Аймауытов Ж. Алты томдық шығармалар жинағы. 6-том. Алматы: Ел шежіре, 2013. -384 б.

[5] Wragg, E. and Brown, G. Questioning in the Primary School. Routledge Falmer, 2001.

[6] Лондон Дж. Белый клык. – Харьков: Аггау Литагент «Фолио», 2012.; Лондон Д. Өңгімелер. Роман./ Ауд. С.Оспанов, Д.Әшімханұлы. – Алматы: Балауса, 2012. 480 б.

[7] Әуезов М. Қорғансыздың күні. Өңгімелер мен повестер. – Алматы: Атамұра, 2002.

[8] Қазақ әдебиеті: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2017. – 176 б.

[9] Рамазан Д. Көкжал.//Қазақ әдебиеті (Жас толқын), №38 (2668). 22.9.2000.– 6-7 б.

[10] Сетон-Томпсон Э. Рассказы о животных. – Москва: Азбука, 2009, 2010. – 640 с.

[11] Қасқыр. Повесть, әңгімелер, аудармалар // Әуезов М. Шығармаларының елу томдық жинағы. Алматы: Ғылым, 2003.

Литература

[1] Лондон Дж. Сборник рассказов «Любовь к жизни». – Тула: Приокское книжное издательство. 1981. –С. 205.

[2] Barnes, D. From communication to curriculum. Harmondsworth: Penguin, 1976.

[3] Mercer, N. Words and Minds: how we use language to think together. – London: Routledge, 2000. [4] Аймауытов Ж. Собрание сочинений в шести томах. 6-том. Алматы: Ел шежіре, 2013. -384 б.

[5] Wragg, E. and Brown, G. Questioning in the Primary School. Routledge Falmer, 2001.

[6] Лондон Дж. Белый клык. – Харьков: Аггау Литагент «Фолио», 2012.; Лондон Д. Рассказы. Роман./ Перевод. С.Оспанов, Д.Ашимханұлы. – Алматы: Балауса, 2012. 480 б.

[7] Ауезов М. День беззащитного. Рассказы и повести. – Алматы: Атамұра, 2002.

[8] Казахская литература: Учебник для общеобразовательной школы 7 класс. – Алматы: Атамұра, 2017. – 176 б.

[9] Рамазан Д. Көкжал // Қазақ әдебиеті, 22.9.2000. - №38 (2668). – 6-7 б.

[10] Сетон-Томпсон Э. Рассказы о животных. – Москва: Азбука, 2010. – 640 с.

[11] Волк. Повести, рассказы, переводы // Ауезов М. Набор пятьдесят томов произведений. Алматы: ҒЫЛЫМ, 2003.

References

[1] London Dzh. Sbornik rasskazov «Lyubov' k zhizni». (1981).– Tula: Priokskoe knizhnoe izdatel'stvo. –S. 205.

[2] Barnes, D. From communication to curriculum. Harmondsworth: Penguin, (1976).

[3] Mercer, N. Words and Minds: how we use language to think together. – London: Routledge, (2000).

[4] Ajmauytov ZH. Alty tomдық shigarmalar zhinagy. (2013). 6-tom. Almaty: El shezhire, - 384 b.

[5] Wragg, E. and Brown, G. Questioning in the Primary School. Routledge Falmer, (2001).

[6] London DJ. Belyj klyk. – Har'kov: Array Litagent «Folio», (2012); London D. Angimeler. Roman./ Aud. S.Ospanov, D. AAshimhanuly. (2012). – Almaty: Balausa, - 480 b.

[7] Auezov M. Korgansyzdyn kuni. Angimeler men povester(2002). – Almaty: Atamura.

[8] Kazak adabietі: Zhalpy bilim беретін mekteptin 7-synybyna arналған okulyқ. (2017). – Almaty: Atamura. – 176 b.

[9] Ramazan D. Kokzhal.//Kazak adabietі (Zhas tolkin), №38 (2668). 22.9.2000.– 6-7 b.

[10] Seton-Tompson E. Rasskazy o zhiivotnyh (2010). – Moskva: Azbuka. – 640 s.

[11] Kaskir. Povesť, angimeler, audarmalar // Äuezov M. Shigarmalarinin elu tomdik zhinagi. Almaty: Gilim, (2003).